

Kansanvalistajien paluu? Terveysalan ammattien, koulutuksen historian, nykyisyyden ja tulevaisuuden perspektiivit

■ *Anne Laiho & Tarita Ruoholinna (toim.)
Terveysalan ammatit ja koulutus. Helsinki,
Gaudeamus. 2011. 272 s.*

Anne Laihon ja Tarita Ruoholinnan toimittaman kirjan ”Terveysalan ammatit ja koulutus” pyrkimyksenä on tuottaa kokonaistarkastelu, jossa terveydenhuollossa toimivien ammattiryhmien historiaa, nykytilaa ja koulutusta tarkastellaan sekä suhteessa toisiinsa että yleisemmin alan muutospyrkimyksiin. Kirjan toimittajat yhdistävät eri artikkeleiden näkökulmia uuden julkisjohtamisen hehkuttamiin joustavuuden ja innovatiivisuuden ja asiakaslähtöisen palvelun periaatteisiin. Lisäksi kirjan pyrkimyksenä on yhdistää kokonaisuuteen näkökulmia, joissa tavoitellaan yhteyttä hoitotyön olemukselliseen caring-ulottuvuuteen, joka liittyy hoitotyön koko persoonalla ja sydämellä tehtävään työhön (erityisesti Schusterin artikkeli). Kysymys on silloin työstä, jota ei ole opittavissa kirjoista vaan elämänkokemuksen, ihmisenä ja ammattilaisena kasvun ja arkipäivän oppimisen kautta.

Kirjan tavoitteena on paikallistaa terveydenhoitotyön ammattien kulttuurista monijuurisuutta ja suhdetta myös työvoima- ja yhteiskuntapolitiikkaan. Artikkeleissa osoitetaan, miten moniammatillisuuden, hierarkioiden ja raja-aitojen katoamisen keskellä toteutuu hyvin ristiriitaisia pyrkimyksiä, jotka liittyvät sekä historiallisesti rakentuviin ammatillisiin profiiliprojekteihin ja niiden luomiin itseymmärryksen tiloihin että uuden julkisjohtamisen

ammatteja ja ammatillisuutta voimakkaasti kyseenalaistavaan ja murentavaan kehittämissä työhön. Useammassa kirjan alkuosan artikkeleissa (Sarkio, Rehn ja Laiho) taustoitetaan sairaanhoitajan ammatin historiallista muutosta, jonka aikana on rakennettu omaa hoitotieteellistä tietoperustaa ja edellytyksiä itsenäiselle ja autonomiselle asiantuntijatyölle. Näkökulma terveysalaa koskeviin kysymyksiin kiinnittyykin kirjassa ensisijaisesti sairaanhoitajien ammatin toimintakulttuurin, eetoksen, tietoperustan ja koulutuksen muutoksiin.

Kirjan loppuosan artikkeleissa näkökulmaa laajennetaan terveydenhuollon lähiammattien muutoksiin sekä uuden työllistämispolitiikan vaikutuksiin (Henriksson), jotka näkyvät erityisesti alemmissa terveydenhuollon ammattiteissa. Kirjassa käsitellään lisäksi yksityistämisen, tilapäisten työsopimusten ja vuoro- ja keikkälääkäreiden näkökulmia koulutukseen ja oppimiseen (Tiilikan, Aaltosen ja Palukan artikkeli). Työssä oppijoiden toimijuuden näkökulmaa (Lappalaisen artikkeli) avataan myös kiinnostavalla tavalla institutionaalisen etnografian lähtökohdista. Maahanmuuttajalääkäreiden ja maahanmuuttajasairaanhoitajien työstä tietä ammattiin käsitellään Henna Kyhän ja Suvi Niemisen artikkeleissa.

Kirjan erityisenä näkökulmana on osoittaa koulutuksen merkitys ammatillisuuden muokkaajana. Tähän pyritään tutkimusotteella, jossa ollaan kiinnostuneita Foucaultviritteisesti normalisoivasta vallankäytöstä,

joka normittaa sitä, mitä kulloinkin pidetään hyvänä hoitona tai hyvänä sairaanhoitajana. Kirjan avausartikkelissa Maria Sarkio kuvaa historiallista prosessia, jonka aikana sairaanhoitajat ovat kurottuneet kohti ”oikeaa” ammattia ja oman asiantuntemusalueen rakentamista. Artikkelissa tunnistetaan intressi- ja toimijatahoja (esimerkiksi lääkintöhallitus tai oppikirjakomitea), jotka ovat vaikuttaneet omalla panoksellaan siihen, miten sairaanhoitajakoulutuksen muotoutuminen Suomessa on edennyt vaiheesta toiseen. Analyysin pyrkimyksenä on osoittaa, miten tärkeä merkitys oppikirjoiksi hyväksytyillä teoksilla voi olla ammatin eetoksen muovaajana. Erityisen kiintoisia ovat viittaukset sairaanhoitajien kasvattajan rooliin ehkäisevän valistustyön tekijöinä ja kansansivistyksellisen tehtävän suorittajina. Oppikirjat toimivat Sarkion mukaan alan opiskelijoiden itsekurin sisäistämisen ja itsehallinnan välineinä, jotka sosiaalistavat tulevat ammattilaiset ”kiistattomiin totuuksiin”. Itse olisin toivonut suurempaa aineistolähtöisyyttä analyysin johtopäätösten osoittamisessa. Tämä on ehkä mahdollista tutustumalla tarkemmin Sarkion väitöskirjaan aiheesta.

Helena Rehn analysoi kriittisen diskursianalyysin avulla ruotsalaisen sairaanhoitajuuden muutosta sairaanhoidon oppikirjoja, ammattilehtiä ja valtiollisia komiteamietintöjä erittelemällä. Historiallisessa analyysissä osoitetaan, että myös Ruotsissa korostuivat sairaanhoitajien kansansivistykselliset tehtävät suostutella kansa hygienian noudattamiseen ja lääkärin tottelemiseen. Asettuminen lääkärin auktoriteetin alaisuuteen ulottui sairaanhoitajien avustuksella myös potilaisiin. Rehnin rakentama professionaalistumisen kertomus pitää sisällään eräänlaisen sairaanhoitajien vapautumiskertomuksen lääkärin, lääketieteen ja tekniikan dominoimasta apulaisesta hoidon asiantuntijaksi. Vapautumiskertomus johdattaa potilaan lähihoidon merkityksen ymmärtämiseen ja tavoittelee eräänlaista olemusdiskurssia. Sairaanhoitajan tuli kohdata ihminen kokonaisuutena, jolla on yksilöllisiä tunteita

ja tarpeita, kokemuksia ja terveysongelmia. Sairaanhoitajan työ hahmottui itsenäisenä hoitotyönä, jolle tuli olla sama asema kuin lääketieteelle.

Anne Laihon artikkelissa kuvataan suomalaisten sairaanhoitajien akatemisoitumisprojektin vaiheita ja akateemista imua, joka käynnistyi Suomessa Kuopion korkeakoulussa aloitetun terveydenhuollon kandidaatin koulutuksen myötä vuonna 1979. Laiho kuvaa ammattikunnan pyrkimyksiä voittaa julkinen tunnustus akatemisoitumiskamppailulle historiallisen analyysin avulla. Ovet yliopistoon avautuivat vasta silloin, kun akateemis-elitistisestä yliopistopolitiikasta siirryttiin vähitellen valtiokeskeiseen, ammatillisuutta korostavaan korkeakoulupolitiikkaan. Näkemys ”välineellisestä yliopistokoulutuksesta” yleistyi, jolloin oli helpompaa edistää myös hoitotieteen invaasiota yliopistoihin ylihoitaja- ja opettajakoulutuksen osalta. Painopisteeksi määrittyi yhteiskuntatieteellinen kehyskertomus, jota tuettiin kasvatus-tieteillä. Lahjoitusvirkojen avulla saatiin oma asia etenemään. Erityisesti ”terveysyliopistona” profiloituineessa Kuopiossa, ja myös muissa nuoremmissa yliopistoissa, oltiin valmiimpia hyväksymään hoitotiede opetusalaaksi.

Lea Henrikssonin artikkelissa tuodaan kiinnostava näkökulma terveysalan ”kahden kerroksen väkeen” ja eräänlaiseen ”yhteiskunnalliseen laboratorioon”, jossa voidaan tutkia ammattien uutta kuosia professionaalisen tarkastelun rajoja ylittäen. Henriksson hyödyntää ammattien tutkimuksen klassikon Everett C. Hughesin (1958) ajatusta siitä, miten nimenomaan alemman asteen ammatteja tutkimalla voidaan löytää kehityskulkuja, jotka ylempiä ammatteja tutkittaessa jäävät helposti piiloon. Tutkimalla kansallisia politiikkadokumentteja ja lähihoitajien ammattiliiton jäsenlehdessä julkaistuja liiton puheenjohtajan kirjoituksia artikkelissa tuodaan esille ammattiryhmän jakamien arvojen ja perustelujen ristiriitaisuuksia. Kirjoittaja osoittaa, miten 2000-luvun kehittämishjelmissä sekä terveyden- että sosiaalialan kehittämishjelmissä korostuu jousa-

va työnjako ja koulutuksen työelämälähtöisyys ammatillisuuden ja työllistettävyyden uudenaikaisina ideaaleina ja arvostuksina. Lähihoitajatapausanalyysi tiivistää suunnanmuutoksen, jonka aikana ammatit ovat katoamassa ja muuttumassa pelkäksi työvoimaksi. Samalla lisääntyy puhe henkilöstöstä, osaajista, verkostoasiantuntijoista tai koordinaattoreista. Huolimatta lähihoitajan ammatin hajoamisprosessin etenemisestä, elää ammattilehden keskusteluissa edelleen ideaali ammattitaidon yhtenäisyyden merkityksestä, vaikka ideaalin edellytykset käytännössä ovat suuressa määrin murentuneet.

Kirjan viimeisessä luvussa teoksen toimittajat Anne Laiho ja Tarita Ruoholinna päätyvät itse tekemään diskurssianalyysiä haastatteluaineiston ja lehtikirjoittelun sekä alan nettikirjoittelun perusteella. Analyysin päätuloksiksi nimetään koulutussukupolvet, joita erottaa toisistaan erilainen suhde ammattialan eetokseen ja kulttuurisiin perusoletuksiin. Käytännöllis-kutsumuksellisessa puhetavassa korostetaan alalle sitoutumisen tärkeyttä ja valitetaan naistyöyhteisöjen sisäisiä ongelmia monien muutosten keskellä. Tässä puheessa kiinnitytään farmakologiseen ja lääketieteelliseen tietoon ja tietämykseen. Akateemiprofessionaalisisessa puheessa nähdään tärkeänä evidenssiin perustuva hoito, parhaat käytännöt sekä tutkimuskulttuurin merkitys työkäytännöissä. Nämä hoitotyön tieteellistämisen pyrkimykset ovat kuitenkin vaikeuksissa sairaaloiden työkäytännöissä, joissa vahtimestarikin saattaa pysähtyä komentamaan tietokoneen ääressä istuvaa sairaanhoitajaa apuun, kun ”sinulla nyt ei näytä olevan muuta tärkeämpää tekemistä”. Antiakateemisessa puheessa hoitotiede samaistetaan humpuukihöpötykseksi, oikean työn vieroksunnaksi ja hallinnon puolelle siirtymiseksi. Hoitotieteen edustajat nähdään managerialismin agentteina, joiden tieteen kieli liittoutuu ja samaistuu hallinnon kehittämisen ja laatujärjestelmien kieleen. Hoitotieteen manageripuheen sijalle antiakateemiset kaipasivat koulutukseen lääketieteen oppeja, joita tarvittaisiin varsinais-

nessa hoitotyössä. Hoitotieteilijöiden nähtiin kritiikittömästi samaistuvan uuden julkisjohtamisen oppeihin.

Kirjan artikkeleiden avaama näköala hoitotyön, hoitotieteen ja terveydenhoidon koulutuksen järjestelmämuutoksiin ja kampaalukysymyksiin tuo pakostakin mieleeni muutostilanteen sosiaalityössä, jota seurasin muutama vuosi sitten opettajavaihtoni aikana Britanniassa. Yliopisto-opettajat, joita jututin opetukseni väliajoilla, kertoivat sosiaalityön yliopisto-opetuksesta, joka tällä hetkellä treenaa tulevia sosiaalityöntekijöitä lähinnä ”care-managereiksi”. Julkisella sektorilla Britanniassa managerialistinen kehittämistyö on johtanut siihen, että sosiaalityö on muuttunut opettajien tulkinnan mukaan lähinnä erilaisten kontrahtien hallinnoinniksi ja poliisityöksi. Varsinaista ”oikeaa” sosiaalityötä tekevät lähinnä kirjava joukko kolmannen sektorin ”palvelujen tuottajia”, jotka tarjoavat julkiselle sektorille yritysmuotoisia ja tasoltaan hyvin vaihtelevan laatuja palvelujaan. Ammattitaitoiset sosiaalityöntekijät on siirretty hallintoon, josta käsin liittolaissuhdetta asiakkaan kanssa on yhä vaikeampi rakentaa.

Nyt arvioitavassa kirjassa avautuu hieman samankaltainen näkymä myös terveystieteen ja erityisesti sairaanhoitajien työhön, jonka tietoperusta ja hoitotyö on sosiaali- ja käyttäytymistieteellisen hoitotiede-käännöksen viritämänä kiinnittynyt julkiteorioiden tasolla entistä enemmän hallinnon managerialistiin johtamiskäytäntöihin. Nämä korostavat terveydenhuollon jatkuvien järjestelmämuutosten ja uuden julkisjohtamisen periaatteita. Sairaanhoitajien liittolaissuhde potilaan kokonaisvaltaisen hoidon asianajajana ja hoivan toteuttajana näyttää yhä useammin korvautuvan eräänlaisen care-managerin ja tehostaja-agentin roolinotolla. Toisaalta kysymys on myös muutosprosesseista, jotka alemman tason ammattilaisten lisäksi voivat johtaa sairaanhoitajien työssä ammatin proletarisoitumiseen.

Kirja osoittaa, että sairaanhoitajien ammattikunnan historiasta tarjoutuu useita viirikkeitä myös sairaanhoidon uudenaikaisille

roolinotoille. Ehkä niukkenevien resurssien julkisen sektorin terveydenhoidossa nousee jatkossa uudestaan kansanvalistuksen **barrikadeille**. Ainakin se köyhä kansa, joka on yksinomaan julkisen terveydenhuollon palvelujen varassa, saattaa jatkossa joutua yhä enemmän kantamaan itse vastuuta omasta hoidostaan, terveydentilastaan ja sairauksistaan. Kun julkisessa palvelujärjestelmässä on entistä vähemmän edellytyksiä varsinaisesti hoivata ihmisiä, niin silloin terveydenhoidon ammattilaiset joutuvat käytännössä jättämään ihmisiä suorastaan heitteelle. Kansalaisten itsehoitoon, terveellisiin elintapoihin ja sairauksiin liittyvillä valistusprojekteille voi silloin olla uudenlaista kysyntää. Vaikka tässä kirjassa elää edelleen ideaali kokonaisvaltaisen hoivan ammattilaisista, syntyy kirjan artikkeleiden perusteella myös toisenlaisia mielikuvia terveystalouden tulevaisuudesta.

Kirjassa rajataan tarkastelu terveystalouden ammatteihin, seuraavaksi saattaisi olla paikallaan laajentaa ammatillisten projektien tarkastelua myös yli ammatillisten sektorirajojen. Hyvinvointivaltion naisvaltaisten ammattien tarkastelu rinnakkain opetuksen, sosiaalialan ja terveydenhoidon alueilla voisi tavoittaa paremmin niitä ammattien purkautumisen muutosprosesseja, jotka koskettavat yhä selvemmin näitä kaikkia hyvinvointivaltion ammattialoja. Edellinen kattava esitys koulutuksesta, professionalistumisesta ja valtiosta löytyy vuodelta 1988 (Rinne & Jauhiainen 1988), joten tilanteen päivittämiseen uudella vastaavanlaisella tutkimuksella olisi paikallaan. Nyt arvioitavan kirjan herättämät ajatukset osoittavat, että olisi tärkeää tutkia, miten samankaltaisia uudelleenorientoitumisen paineita nykyään kohdataan useampien hyvinvointivaltiollisten ammattien tietoperustassa ja koulutuksessa esimerkiksi juuri työvoimapolitiikan paineiden näkökulmasta. Missä määrin myös julkisen sektorin naisvaltaiset koulutusammatit, eivätkä enää vain lähihoitajien kaltaiset alemmat ammatit, ovat kyseenalaistamisen kohteena hy-

vinvointivaltiollisen ”kultakauden” (Julkunen 2008) jälkeen? Missä määrin palataan uudenlaisen kansanvalistuksen aikaan (Filander 2007), jossa pedagogisoitua ”hyvinvointiyhteiskunta” tarvitsee uuden julkisjohtamisen agenteiksi lähinnä vain pienen määrän yrittäjähenkisiä care-managereja, jotka ohjastavat ja ”valtaistavat” köyhää kansaa ja kolmatta sektoria pitämään huolta itse itsestään?

Yhteenvedon kirjasta on syytä todeta, että siinä on onnistuttu yhdistämään samaan tarkasteluun sekä terveydenhoidon alan ”historiallista painolastia” että terveydenhuollon nykypäivän yhteiskunta- ja koulutuspoliittisen kokonaistilanteen tarkastelua, vaikkakin melkoisen sairaanhoitajapainotteisesti. Kun kokonaisuuteen liitetään sairaanhoitajan hoitotyön sisältä käsin caring-keskustelua, jossa pohditaan hoitamisen eksistentiaalistista olemusta hoitamisen läheisyyden ja etäisyyden jännitteisenä kenttänä, syntyy kokonaisuus, joka avaa lukijan ajattelua ja erilaisia näkökulmia moneen eri suuntaan. Kirja palvelee varmaankin mainiosti erityisesti terveystalouden ja sosiaalialan sisällä toimivia ammattilaisia, kehittäjiä ja alan tutkijoita, mutta myös muita julkisen sektorin tilasta ja ammattiteistä kiinnostuneita henkilöitä. Lopuksi on kuitenkin pakko antaa yksi miinus, joka ei välttämättä ole kirjan toimittajien syy. Miksi kirjan lähdeviitteet on siirretty tekstin seasta loppuviitteiksi? Kyllä kai suurin osa lukijoista haluaa edelleen suhteellisen vaivattomasti tietää kirjoittajat, joiden teksteihin kulloinkin viitataan. Ihmettelen, kuka tämän tyyppisestä loppuviitekäytännöstä oikein nauttii tai hyötyy? En minä ainakaan.

Karin Filander

Kirjallisuus

- Filander, K. (2007) Aikuisuus, sosiaalipedagogiikka ja uusi moraalijärjestys. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja, 10-vuotisjuhlajulkaisu. Kuopio: Suomen sosiaalipedagoginen seura ry. 151–165.

Hughes, E.C. (1958) *Men and their work*. Glencoe, IL: Free Press.

Julkunen, R. (2008) *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosess(e)ista*. Tampere: Vastapaino.

Rinne, R. & Jauhiainen, A. (1988) *Koulutus, professionaalituminen ja valtio. Julkisen sektorin koulutettujen reproduktioammattikuntien muotoutuminen Suomessa*. Kasvatustieteiden tiedekunta. Julkaisusarja A: 128. Turku: Turun yliopisto.

Sisälle valimoon

■ **Juhani Kirjonen: *Ulos rautahäkistä. Metelin historia. Jyväskylä, Liikunnan ja kansanterveyden edistämissäätiö LIKES. 2010. 281 s.***

”- ... kun meet lääkärille ja yskit vähän, sulla on kivi, pöly ja keuhko samassa kourassa.”

Rautpohjan Valimon pääluottamusmies Otto Haverinen (s. 3)

Työolosuhteet, terveydentila ja liikunta ovat yhteiskuntapolitiittisesti kuumia aiheita tänäkin päivänä, kun uusin kansallinen missio on työurien pidentäminen. Juhani Kirjonen on kirjoittanut karheen ja rosoisen kuvauksen näiden kysymysten uraa uurtaneesta tutkimushankkeesta.

Työelämän huonontumisesta on kiistelty tällä vuosituhanella. Tilanne on kuitenkin ainakin työturvallisuuden ja työsuojelun näkökulmasta paljon parempi kuin 1960- ja 1970-luvuilla. Silloin työntekijöiden fyysinen terveys oli joko välittömässä tai pitkäaikaisen altistuksen vuoksi hiipivässä vaarassa, kun eri metallit, kivipöly, kaasut, liuottimet ja tomut imeytyivät elimistöön joko ihon läpi tai hengittämällä keuhkojen ja verenkierron kautta ja aiheuttivat myrkytys- ja ammattitautiriskejä. Lisäksi monet työntekijät altistuivat säteilylle, melulle, tärinälle, vedolle, kylmyydelle, kuumuudelle tai lämpötilavaihteluille.

Esimerkiksi metsätyömiehet kärsivät tärinätaudista. Valimotyöntekijät ja kiviporarit altistuivat pölykeuhkollen. Salakavalin työpaikkojen uhka oli asbesti, joka aiheutti vuo-

siakin altistumisen jälkeen syöpäsairauksia. Tuotantoon tulleet uudet kemikaalit ja myrkyt aiheuttivat ihmisille terveyshaittoja, jotka huomattiin vasta paljon näiden aineiden käyttöönnoton jälkeen. Useissa työläisammateissa vain harvat pysyivät hengissä tai jaksivat töissä vanhuuseläkeikään saakka.

Valtiovalta alkoi uudistaa vanhentunutta ammattientarkastus- ja työturvallisuuslakia. Uudistamisoffensiivi eteni vuosina 1971–1975, mutta työturvallisuuslain korvaaminen työsuojelulaille epäonnistui Suomen Työnantajain Keskusliiton ja porvaripuolueiden asettuessa yhä tiiviimpään vastahankaan komiteoissa, julkisessa keskustelussa ja eduskunnassa. Autonkuljettajien työ- ja lepoaikoja koskenut työaikalain muutos vuonna 1975 oli viimeinen merkittävä uudistus, jossa porvaripuolueet kokivat tappion. Vasemmiston voitto oli mahdollinen vain siksi, että Suomen Maaseudun Puolueen (SMP) ja Suomen Kristillisen Liiton eduskuntaryhmät kannattivat autonkuljettajien työaikojen rajoittamista. Työsuojelulainsäädäntöön ei vuoden 1975 jälkeen tullut pitkään aikaan muutoksia.

Työsuojeluasioissa SMP teki selvän pesäeron keskustapuolueeseen. Esimerkiksi SMP:n puheenjohtaja Veikko Vennamo oli vuonna 1972 niin innoissaan Paasion sosialidemokraattisen vähemmistöhallituksen esityksestä työsuojelun valvontalaista, että hän joi välilihoodolla kannusti lakiesityksen esitellyttä ministeri Ahti Fredrikssonia. Vennamo kuitenkin paheksui työsuojeluasioiden laiminlyöntiä vuosikymmenien ajan, vaikka eduskunnassa